

Max Pfannenstiel'in Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphane Müdürlüğü Yılları (1938-1941)

Max Pfannenstiel as a Library Director at the Higher Institute of Agriculture (1938-1941)

Atilla Bir¹

¹Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Bilim Tarihi Bölümü,
İstanbul, Türkiye

ORCID: A.B. 0000-0001-7423-7690

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Atilla Bir,

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Bilim Tarihi Bölümü, İstanbul,
Türkiye

E-posta/E-mail: atilabir@gmail.com

Başvuru/Submitted: 14.04.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:

18.04.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:

17.05.2021

Kabul/Accepted: 21.05.2021

Online yayın / Published online: 05.07.2021

Atıf/Citation: Bir, Atilla (Çeviren). "Max Pfannenstiel'in Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphane Müdürlüğü Yılları (1938-1941)." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 22, 2 (2021): 341-354. <https://doi.org/10.26650/oba.915816>

Öz

1933 yılında Ankara'da açılan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün (YZE) kuruluş yıllarında, Alman Hükümeti tarafından gönderilen bilim insanlarının görev yaptığı bilinmektedir. Bunların dışında, Nazi yönetiminden kaçarak Türkiye'ye sığınan az sayıda mülteci bilim insanı da bu kurumda görev almıştır. Aralarında, jeolog-kütüphaneci Max Jakob Pfannenstiel (1902-1976) de vardır. Pfannenstiel, Türkiye'de bulunduğu 1938-1941 yılları arasında YZE Kütüphanesi'nin müdürlüğünü yürütmüştür. Andreas Hoppe, bu doğa bilimcinin biyografisini Almanca olarak kitaplaştırmıştır. Biyografide, Pfannenstiel'in Ankara dönemini anlatan bir bölüm vardır. Bu bölümde, Pfannenstiel'in müdür olarak görev yaptığı YZE Kütüphanesi, Ankara'daki Alman kolonisi ve Pfannenstiel'in Ankara'daki kütüphane çalışmaları, Anadolu'nun jeolojisi hakkındaki çalışmaları ve doğa bilimci Lorenz Oken üzerine yazdığı kitabın basımı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler, Ankara'nın bilim hayatına ve YZE tarihine bir katkı olarak görüldüğünden, anılan bölüm Türkçeye çevrilmiştir.

Anahtar sözcükler: Max Pfannenstiel, Yüksek Ziraat Enstitüsü (Ankara), Anadolu jeolojisi, Lorenz Oken

ABSTRACT

The Higher Institute of Agriculture was founded in Ankara, Turkey in 1933. During its early years, it benefited from the experience of German scholars either sent to Turkey by the Third Reich or who fled the Nazi regime. Among the latter was the geologist Max Jakob Pfannenstiel (1902-1976). Pfannenstiel was the director of the Institute's library between 1938 and 1941. A recent book by Andreas Hoppe traces the biography of Pfannenstiel and includes a chapter introducing Pfannenstiel's years in Turkey. The paper presents the Turkish translation of the said chapter, which discusses the German colony in Ankara, Pfannenstiel's library work, his research on Paleolithic Anatolia and Anatolian geology, and the publication of his book on Lorenz Oken, the

German natural historian. This chapter was translated into Turkish to shed light on German scholars in Ankara at the beginning of the World War II and on the history of the Institute.

Keywords: Max Pfannenstiel, Higher Institute of Agriculture (Ankara), Anatolian geology, Lorenz Oken

Giriş¹

Andreas Hoppe'nin 2021 yılında yayınladığı *Unten und Oben – Max Pfannenstiel im 20. Jahrhundert* başlıklı biyografi çalışması,² Max Pfannenstiel'in hayat hikayesini ve çalışmalarını biraya toplayan ve ayrıntısıyla açıklayan kapsamlı bir çalışmadır. Daha önce hayatı hakkında, özellikle Almanca olarak çeşitli makaleler ve kısa biyografiler yayımlandığı gibi, Türkçe yayımlar içinde de Pfannenstiel'in biyografisini bulmak mümkündür.³ Doğa bilimleri öğrenimi görmüş olan Pfannenstiel, değişik yıllarda Almanya, İsviçre ve Türkiye'de kütüphaneci olarak çalıştığı için, kütüphaneci olarak tanınsa da jeoloji, paleontoloji ve jeoloji tarihi üzerine bilimsel çalışmalar yapmış, eserler vermiştir. İkinci Dünya savaşı sırasında yanan 'Geologen Archiv'i (Berlin) 1956'da yeniden kurmaya başlamış, topladığı 30.000 belge ve fotoğrafı 1972'de Freiburg Üniversitesi Kütüphanesi'ne vermiştir.⁴

Pfannenstiel, Ankara'daki Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphanesi'nin müdürlüğünü yürüttüğü yıllarda (1938-41) Anadolu'nun eski taş devri kültürleri ve Anadolu'nun jeolojisiyle ilgili çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalarının ürünlerinden biri, 1941'de Berlin'de yayımlanan *Die altzeitlichen Kulturen Anatoliens* (Anadolu'nun Eski Taş Devri Kültürleri) adlı kitabıdır. Ankara'nın dilüvyal moloz şekilleri üzerindeki çalışması 'Yüksek Ziraat Enstitüsü Çalışmaları' dizisinde yayımlanmıştır (1941). Anadolu'nun kuvaterner dönemi üzerinde yayımlar yaptığı gibi Anadolu köylülerinin kullandığı jeolojiyle ilgili deyiş ve atasözleriyle ilgilenmiştir.⁵ 1941'de Almanya'ya döndükten sonra, bir müddet Freiburg Üniversitesi kütüphanesinde çalıştıktan sonra 1947'de jeoloji profesörlüğüne getirilmiştir. Dekanlık ve rektörlük gibi idari görevleri dışında Anadolu'nun, Karadeniz'in ve genel olarak Ortadoğu'nun kuvaterner jeolojisiyle ilgilenmeye devam etmiştir.

Aşağıda okuyacağınız metin, Andreas Hoppe'nin anılan kitabınının 76-88. sayfaları arasında bulunan "Bibliotheksdirektor im türkischen Ankara 1938-1941" başlıklı bölümün çevirisidir. Resimlerden yalnızca M. Pfannenstiel'in resmi çeviriye dahil edilmiştir. Bu bölümde Pfannenstiel'in müdür olarak görev yaptığı Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphanesi, Ankara'daki Alman kolonisi ve Pfannenstiel'in Ankara'daki kütüphane çalışmaları, Anadolu'nun jeolojisi hakkındaki çalışmaları ve doğa bilimci Lorenz Oken üzerine yazdığı kitabın basımı ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

1 Giriş bölümü, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*'nin editörü tarafından eklenmiştir.

2 Andreas Hoppe, *Unten und Oben – Max Pfannenstiel im 20. Jahrhundert. Katholik mit jüdischen Vorfahren, Geologe und Bibliothekar; im Exil und bei der Wehrmacht, Ordinarius und Rektor*. Freiburger Beiträge zur Wissenschaft und Universitätsgeschichte 9 (Freiburg/München: Verlag Karl Alber, 2021), 320 s.

3 Sevtap Kadioğlu, "Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Mülteci Bilim Adamları," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 9, 1-2 (2007-2008): 190-91, 195; Arnold Reisman, *Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, çev. G. Çağal Güven (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 80-82, 318-319.

4 "The Archive for the History of Geology in Freiburg (Geologen-Archiv)," erişim 22.04.2021, <https://www.dggv.de/en/about-dggv/archive-of-geology-in-freiburg.html>

5 Max Pfannenstiel, "Geologisches in türkischen und chinesischen Bauernsprichwörtern," *Geologische Rundschau* 31 (1940): 438-444.

Cumhuriyet Ankarasında Kütüphane Müdürlüğü (1938-1941)

Almanya'da, Nasyonal Sosyalistlerin baskısı sonucu, bilim insanları o güne kadar yaşanmamış şekilde misafir kabul eden ülkelere doğru, Almanya'yı topluca terk etmeye başlar.⁶

Bunlar arasında Heidelberg'den, Pfannenstiel'in hocası, dönemin kürsü direktörü ve Heidelberg şehrinin Yahudi kökenli vatandaşlarından Wilhelm Salomon-Calvi [1868-1941] de vardır. Döneminde Würzburg Jeoloji Enstitüsünün Müdürlüğünü üstlenmiş olan Adolf Wurm [1886-1968], 1950'de savaştan hemen sonra yaptığı bir anma konuşmasında, Salomon-Calvi'nin kürsü başkanlığından azledilmesi ve akademik hayatına son verilmesiyle ilişkili olarak şunları söyler:

“Salomon-Calvi 37 yıldır Heidelberg'de hocalığını sürdürmekteydi. Her ne kadar Hannover, Leipzig ve Münih Üniversitelerinden hatırı sayılı sayıda çağrı almış olsa da o, Ruperto-Carola'ya [Heidelberg Üniversitesine] sadık kalmayı tercih etti. Kendisini Heidelberg çevresinde mutlu hissetmekte ve hayatının geri kalan günlerini burada memleketinde geçirmeyi düşünmekteydi. Ancak bu amacı, Almanya'daki tedavisi imkânsız politik gelişmeler sonucu akıl kaldı. Şans eseri, şahsi suçlamalarla karşılaşmadı. 1934 yılında, Ankara'daki Ziraat Yüksekokulundaki yeni görevine başlamak üzere, tam zamanında memleketini terk edebildi.” Heidelberg şehri zaten onu 1933 tarihinde vatandaşlıktan çıkarmıştı. 1968 yılında, Salomon-Calvi'nin 100'üncü doğum yılı kutlamalarında, Heidelberg Üniversitesinin kadın Rektörü Margot Becke (1914-2009) yaptığı konuşmada⁷ Salomon-Calvi'nin Nasyonal Sosyalistler döneminde uzaklaştırılmasıyla ilişkili olarak şunları söyleyecekti:

“Salomon-Calvi şüphesiz ki Heidelberg'te çalışmaktan memnundu. Politik gelişmeler sonucunda görevinden erken istifa etmek mecburiyetinde kaldığı 1934 tarihine kadar almış olduğu çağruları hep geri çevirerek görevine sadık kalmıştı. Ankara'daki bir yüksekokulun çağrısını olumlu yanıtlayarak 1934 yılında vatanını terk etti ve orada 15 Temmuz 1941 yılında öldü.”

Pfannenstiel, *Ruperto-Carola*'nın aynı defterinde biraz daha ayrıntılı olarak şunları yazmaktaydı⁸: “73 yıllık hayatın 37 yılında Heidelberg'te öğretim üyesi olarak faaliyette

6 Sabine Hillebrecht, *Haymatloz – Exil in der Türkei 1933-1945: Katalog zur Ausstellung* (Berlin: Verein Aktives Museum), 24 s.; Dirk Reitz (editör), *Exodus der Wissenschaften und Literatur. Dokumentation einer Ringvorlesung des Evenari-Forums. Wintersemester 2003/04* (Darmstadt: TUD Schriftenreihe Wiss & Technik 88, 2004), 390 s.; Sabine Mangold-Will, “Deutsche in der Türkei,” Bundeszentrale für politische Bildung, 2014, bpb.de/internationales/europe/tuerkei/184978/deutsche-im-exil-tuerkei

7 Margot Becke, “Gedenkfeier zum 100. Geburtstag von Wilhelm Salomon-Calvi am 15. Februar 1968,” *Grußworte des Rektors.- Ruperto Carola* 43/44 (1968): 246-247.

8 Max Pfannenstiel, “Gedenkrede auf Wilhelm Salomon-Calvi. Der Gelehrte und sein Werk, Gedenkfeier zum 100. Geburtstag von Wilhelm Salomon-Calvi am 15. Februar 1968, Mit Grußworten des Rektors, Ihrer Magnifizenz Frau Prof. Dr. Margot Becke.” *Ruperto Carola* 43/44 (1968) içinde, 246-260.

bulunmuş, şüphesiz kendi arzusuyla değil, irkî ve politik nedenler neticesinde, Türk Hükümetinin çağrısını enikonu düşünerek bu şehri 1934'te terk etmiştir.” Buna rağmen, son zamanlarda “kendi arzusuyla Ankara'ya gitmiş olduğu”⁹ söylentisi yayılmıştır. Salomon-Calvi, 5 Ağustos 1938 tarihinde üzgün bir şekilde “sevgili arkadaşı” Max Pfannenstiel’e şunları yazmıştır: “Günümüz Almanya’sında bana genellikle sadece eleştirmek amacıyla atıf yapıldığından (Beurlen¹⁰), ölümünden sonra da ölüm sessizliği hâkim olacaktır. Bu nedenden ekte yayınlarımın ve yönettiğim tezlerin bir listesini sizin emin ellerinize teslim etmek istiyorum, öldükten sonra yine de birileri bir anma yazısı yazmak isteyecektir.”¹¹

Max Pfannenstiel, Salomon-Calvi ile yazıştıktan sonra 1938’de Türkiye’ye göç eder. Türkiye bu tarihlerde Latin alfabesini ve medeni kanunu kabul ederek kararlı adımlarla önderi Kemal Atatürk (1881-1938) tarafından Batı’nın izinde etkin bir Türk ulus devleti olma yolunda ilerlemektedir. Halefi İsmet İnönü (1884-1973), Atatürk’ün belirlediği bu politikayı İkinci Dünya Harbinin sonuna kadar sürdürür.

Nasyonal Sosyalizmin uzun kolu, 1938’de Pfannenstiel’in Türkiye’ye ilticasını önlemeye çalışır;¹² Reich’in ve Prusya’nın Bilim, Talim ve Halk Eğitimi Bakanlığı, “İvedi” kaydıyla Kalsruhe’deki Kültür Bakanlığına bir yazı yazar. Dışişlerinden, Pfannenstiel’in Ankara’daki Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphane Müdürlüğü kadrosuna müracaat ettiği öğrenilmiştir: “Dr. Pfannenstiel’in bu makama getirilmesi Alman tarafınca hiçbir şekilde istenmez”, gerekirse “bu konuma uygun bir Alman kütüphaneci önerilebilir”, buna rağmen eğer “Dr. Pfannenstiel bu makama tayin edilirse bu Alman çıkarlarına uygun düşmez ve hiçbir şekilde arzulanmaz.” 14 Nisan 1938 tarihinde Kalsruhe’deki Kültür Bakanlığına yazılan ikinci “İvedi” kayıtlı yazıda Pfannenstiel’in Ankara’daki ikamet izniyle ilişkili durumu sorulur. Karlsruhe’deki Kültür Bakanlığı 25 Nisan 1938 tarihli cevabi yazısında, Kasım 1933’te vatandaşlık kaydı silinmiş olduğundan “Dr. Pfannenstiel’in artık Baden eyalet mahkemesiyle bir ilişkisi bulunmadığını ve Ankara’daki ikameti için bir izne tabi olmadığını” bildirir. Hemen pes edilmez ve neticede Freiburg Üniversite Kütüphanesinin Baden Eyaleti Kültür Bakanlığına 12 Mayıs 1938 tarihinde yazmış olduğu bir yazıya göre: “Freiburg Polis Merkezinden yapılan soruşturma neticesinde kendisine [Max Pfannenstiel] Freiburg’ta bir Alman seyahat pasaportu değil, 30.12.1935 tarihli bir Hemşerilik Belgesi (Heimatschein) düzenlenmiştir.” (Resim 17). “Yurt dışında kalabilmesini sağlayan Hemşerilik Belgesi,” 30 Aralık 1935 ile 29 Aralık 1945 tarihleri arasında geçerlidir.¹³

9 Tilfried Cernajsek, Anmerkungen zu Julius Ludwig Wilsers Schriftenreihe “Die Kriegsschauplätze 1914-1918 geologisch dargestellt,” *Mitteilungen der Geologischen Bundesanstalt*, cilt 96 (Wien, 2012) içinde, 10-13.

10 Burada söz edilen kişi Karl Beurlen’dir (1901-1985). Beurlen, o zamanlar Jeoloji cemiyetini Alman Nasyonal Sosyalistleri yönünde etkilemeye çalışmaktaydı. Bkz. Andreas Hoppe ve Dorothee Hoppe, “Geowissenschaftler und ihr Judentum im deutschen Sprachraum des 19. und 20. Jahrhunderts,” *Zeitschrift der deutschen Gesellschaft für Geowissenschaften* 169 (2018): 73-95.

11 GA 9212; A. Hoppe ve D. Hoppe, “Geowissenschaftler und ihr Judentum.”

12 GLA-KA 235/2378.

13 PA-AW.

Ankara'da Pfannenstiel Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphanesi'nin idaresini Avusturyalı Kütüphane Müdürü Josef Stumvoll'dan (1902-1982) devralır (Resim 26). 1942'de Ankara'dan ailesine öğünerek şu satırları yazar¹⁴:

“Ankara’da, yapılmasına aracı olduğum bir Kültür Anlaşması kapsamında Almanya/ Türkiye Kitabevleri için 20.000 RM [Reichsmark] ederinde ve Türk Hükümeti adına da 60.000.- TL = 120.000 RM’lık kitap satın aldım. Şüphesiz ki bu tür görevler beni cezbediği gibi gerek Alman ve Türk yetkilileri gerek müteşekkik kitap satıcıları nezdinde itibarım arttığından, ben de mükâfatlandırılmış oldum.”

Pfannenstiel de, tıpkı Salomon-Calvi (Resim 18), kimyager Otto Gerngross (1882-1966) ve botanikçi Hans Bremer (1891-1964) gibi Türkiye’ye sığınmış olmanın zevkini çıkarmaktaydı.¹⁵ Her ne kadar bilim insanları çeşitli gruplara ayrılmış olsalar da – bir kısmı Türkiye’deki konumlarına kendi aktif çabalarıyla ulaşmış, diğerleri politik sürgünde olanlardı – yurt dışındaki bu politik sığınmacılar birbirlerinden ayrı değillerdi: *“Alman Kolonisinin aktif üyeleri olan sığınmacılar ve ‘sıradan Almanlar;’ özellikle Ankara’da, özel hayatlarında karışık bir şekilde yaşarlardı”*.¹⁶

Tarihçi Sabine Mangold-Will (doğ. 1972), Alman sığınmacıların oynadığı rolü 2014’te şöyle özetlemiştir:¹⁷ *“Türkiye 1933-1945 yılları arasında, çok sayıda bilim insanı ve sanatkarın sürgün yeri idi. Ancak onlar; Türkiye’deki Alman topluluğunun yalnızca bir bölümünü oluşturmaktaydı ki bunlar; 1933’ten sonra siyasi bakımdan parçalanmış Alman toplumunun yansımalarıydılar; zira Türk yetkilileri 1920 yılların ortasından itibaren ülkelerinin modernizasyonu için siyasi görüşlerine bakmaksızın Alman uzmanlardan yararlanmaktaydı. ... İstanbul, Ankara, Bursa, Eskişehir ve Türkiye’nin diğer kentlerinde, 1933’ten sonra da Alman Yahudileri, liberaller, komünistler ve sosyal demokratlar; Yahudi olmayanlar; diplomatlar, ekonomik sebeplerle göç etmiş olanlar; maceraperestler, misyonerler, muhafazakârlar, nasyonal sosyalistler ve siyasi bakımdan tarafsız olanlar hep birlikte yaşamaktaydı. Alman sığınmacıları kabul eden Türkiye, nasyonal sosyalist ya da Alman karşıtı bir davranış sergilemediği gibi, ‘sığınmacılar’ ile ‘Reich-Almanlarını’ da üniversitelerde ve resmi dairelerde görevlendirmekteydi. Bayan tarihçi Corry Gutstadt, 1933 sonrası Türkiye’sinin Yahudiler için emin bir sığınak olmadığını titiz ve ayrıntılı bir çalışmayla kanıtlamıştır...*

14 PA-AW

15 Regine Erichsen, (2002) “The politics behind Scientific Transfer between Turkey and Germany in the Case of the “Yüksek Ziraat Enstitüsü” in Ankara,” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 55 (2002): 37-53; R. Erichsen, “Emigranten und offiziell aus Deutschland entsandte Fachleute im Bibliothekswesen: Ein Beispiel für Bedingungen und Wirkungen der Wissenschaftsemigration,” *Deutsche Wissenschaftler im türkischen Exil: Die Wissenschaftsmigration in die Türkei 1933-45*, editörler Christopher Kubaseck ve Günther Seufert (Würzburg: Ergon, 2016) içinde, 87-116; Alev Gözcü, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Tarımın Gelişiminde Alman Etkisi,” *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi* 18, 36 (2018): 107-137.

16 Erichsen, “The politics behind Scientific Transfer.”

17 Mangold-Will, “Deutsche in der Türkei.”

Türkiye'deki Almanların bu politik dağılımı, nasyonal sosyalistlerin 1933'ten sonra iktidara gelmesiyle gittikçe derinleşmiş ve keskinleşmiştir: [Türkiye'ye] yerleşmiş olan diplomatlar, iş çevreleri, Alman hükümeti tarafından görevlendirilmiş bilinçli akademisyenler ve Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi NSDAP taraftarları, gün geçtikçe daha fazla öne çıkarak koloninin diğer unsurları üzerinde, bunları kendilerine çekmek için, baskı uygulamaya başlamıştır. Bunun sonucunda Türkiye Almanları içindeki Yahudiler ve liberaller bir alt gurup oluşturarak ('Reich-Almanlarının' oluşturduğu 'A Kolonisine' karşın) ironik bir yaklaşımla kendilerini 'B Kolonisi' olarak adlandırmaya başlar. Bunların büyük bir kısmını, 1933 sonbaharından itibaren İstanbul ve başkent Ankara'daki akademik eğitim sistemini yapılandırmak amacıyla Türkiye'ye çağrılmış bulunan Yahudi bilim insanları, sanatkâr ve entelektüeller oluşturmaktaydı.

Türkiye'ye sığınan ve sayıları 650'yi bulan bilim insanları, yakınları ve yardımcılarının durumunu yorumlamak gerekirse, bu sığınma, Almanya'da Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelişi ile Türklerin, İstanbul'da yeni kurulan Üniversite ve Ankara'da 1932'de açılan Yüksek Ziraat Enstitüsü ve Ziraat Yüksek Okulu için uzman arayışı tesadüfi olarak çakışmıştır... Türklerin asıl amacı Yahudileri ve Nasyonal Sosyalistlerin takip ettiği diğer unsurları rejimin elinden kurtarmak değildi. Siyaset bilimci Kemal Bozay, 'Exil Türki' [Türkiye'ye Sürgün] isimli incelemesinde Türk yönetiminin, Kemalist modernizasyon programının "teknokrat yönelimine uygun olarak tamimiyle işlevsel olarak Yahudi ve liberallerden olduğu kadar muhafazakâr ve nasyonal sosyalist bilimcilerden de yararlanmayı amaçladığını haklı olarak vurgular. Yahudi sığınmacıların Nazi akademisyenlerle yan yana çalışmaları gerekiyordu.... [Türkiye'de] bulunan NSDAP taraftarları kanalıyla, istenmeyen profesörlerden şikâyetçi olmaya yönelik baskılar artar. Nasyonal Sosyalist Yönetim, (NS Staat) 1938'den itibaren Ernst Reuter, Erich Auerbach, Leo Spitzer, Wilhelm Röpke, Alexander Rüstov, Paul Hindemith, Ernst Praetorius, Bruno Taut, Clemens Holzmeister, Carl Ebert ve Eduard Zuckmayer gibi seçkin bilim insanlarının temsil gücünü azaltmaya çalışır. Bu amaca yönelik olarak 1939 ilkbaharında Türkiye'ye yollanan Alman İmparatorluğunun Eğitim Bakanlığı baş müşaviri Dr. Herbert Scuria ilk kez sistematik olarak İstanbul ve Ankara'da kaç Yahudi ve Nasyonal Sosyalist olmayan akademisyenin ders verdiğini belirlemeye çalışır."

Max Pfannenstiel ve ailesi, kendilerini Türkiye'de yabancı hissetmekteydi. Başlangıçta, Ankara'da yalnızdı, eşi ve kızı Marianne yanında değildi. 1 Mayıs 1938¹⁸ tarihinde, annesinin yaş gününde ona yazmış olduğu mektuptan, işinde de yalnızlık çektiği anlaşılır: "*Ben 14 gündür şefim, profesörlerin bana 'Sayın meslektaşım' (Herr Kollege) diye hitap etmeleri ve benim de onlara aynı şekilde 'Sayın meslektaşım' diye yanıtlamam bana dokunuyor. Bu, hizmetkârımın bana adeta 'Sir' ya da 'Efendi Direktör' diye hitap etmesini andırıyor.*" Mektubunda arazide yapmış olduğu gezilerden hayranlıkla bahseder: "*Ülke gerçekten harika.*

Parlak yakut rengindeki sıradağların görüntüsü berrak gökyüzüne doğru görülmemiş şekiller olarak yükselmekte... Yeşil, sarı, beyaz ya da mavi çiçekler açmış bozkırda... Leylekler, mandalar.... Bir masal dünyası diyebilirim. Ve bu, saatlerce sürüyor ... Toroslardan denize (Pontus) panoramik bakış unutulamaz. Hava o kadar berrak ki Orta Avrupa'da pusuda kaybolan en küçük ayrıntı bile görülebiliyor ...” (Resim 27).

[Pfannenstiel], Almanya ile mesleki temasını çok sayıda mektup ve *Geologischen Rundschau* gibi dergilere yazdığı makaleler ile ayakta tutar. 2019 yılında, 1942 doğumlu kızı Gerda Maushardt, ailedeki konuşmalardan çok sayıda Türkün, ülkelerine sığınmış bulunan Yahudilere karşı olumsuz ve düşmanca davrandıklarını duyduğunu söylemiştir. Kız kardeşi 1935 doğumlu Marianne'ın sıtma ve dizanteriden mustarip olması, babasının Almanya'ya geri dönme arzusunu körükler.

Pfannstiel başka alternatifler de arar. Ankara'dan 4 Haziran 1938'de Perth'te (Avustralya) bulunan Curt Teichert'e yazdığı uzun mektupta yalnızca 3 yıl süresince hayatının garanti altında olduğunu belirttikten sonra Türkiye'deki durumu ayrıntılı bir şekilde açıklar:¹⁹

“Kayıpları bol, yağmalanmış bir kütüphaneye karşılaştım. ... meydana gelmiş kayıpların sayısı inanılır gibi değil. Benim selefim herkesle kavga ettikten sonra ... istifa etmiş ve hiçbir şey yapmamış... yüzlerce mektubu yanıtız bırakmış, kağıtları tasnif etmemiş. Uzun lafın kisası durum dehşet verici. Personel yetersiz, eğitimsiz ve eksik. Raflarda 45.000 cilt bulunuyor 7.300'ü kayıtlı ... Baş kütüphaneci tembel, inanılmaz derecede tembel, yardımcısı iyi bir kişi (nice fellow) ancak çok tecrübesiz ve herkes çok yavaş ... Sıcaklık anlatılır gibi değil ... Saat 3'te daireme geldiğimde, tükenmiş oluyorum. Yattığımda yastığım terden sırılsıklam oluyor ... Şikâyet etmek istemiyorum. Ari ırkından olmayan çok kişinin de perişanlık, sefalet çektiğini ve umutsuz olduklarını biliyorum. Bizler hiç olmazsa görel olarak korunmuş gibiyiz ... Maaşlarımız Avrupa standartlarına göre az, Türk standartlarına göre iyi sayılır. Ancak biriktirmemiz imkânsız ...

Sıcak aylar geçtikten sonra iklim hoş hale gelir ... Anadolu bozkırı çok güzel. Kilometreler boyunca ağaç görülmez, sadece çayır ve az sayıda tahıl tarlası ... Jeolojisi çok ilginç; çok sayıda volkanik formasyon ve 100 km yarıçapı içinde çeşitli oluşumlara rastlamak mümkün. Zarif bir insan olan Leuchs ve nazik eşiyile otomobille çok sayıda gezi yapmaktayım [jeolog ve paleontolog Kurt Leuchs (1881-1949); Resim 29. Pfannentiel daha sonra aynı mektupta onunla ilgili olarak “Her ne kadar aşırı bir Nazi olmasa da, Leuchs da bir Yahudi aleyhtarıdır” saptamasında bulunur] ... Anadolu'da, Birleşik Devletlerde devasa boyutlarda mevcut olan her şeyi bulmak mümkün: Bitkisiz çorak araziler, çölleşmiş araziler, vadiler; sıradağlar kısaca aklınıza gelebilecek her şeyi bulabilirsiniz. Bu yönden jeologlar çok şanslı sayılır, zira Ankara'da başka ilginizi çekebilecek fazla bir şey yok ... Dil çok zor. Herhalde Türkçeyi hiçbir zaman öğrenemeyeceğim.

19 GA 15/1168.

Yüksekokula [Yüksek Ziraat Enstitüsü] gelince: Burada bazı sıcak ilişkilerin kurulabileceği sevecen insanlar var. Ama Almanya'dan gelmiş öyle rezil profesörler de mevcut ki Alman varlığını sefil bir şekilde temsil ediyorlar. Almanlar 3 kısma ayrılmış durumda: Kendilerini tamamen geri plana çekmiş olarak yaşayan tarafsızlar, Naziler ve ari olmayanlar. Her iki kısım da kendi aralarında kavgalı. Dedikodu, ihtiras, kıskançlık zaferin yerini almış, birlik olma bilincinin zerresi mevcut değil. Sosyal hayat, dans eden yumurtalar gibi kırılğan: Bazı kişileri yan yana getirmemek, bazı kişilerle temas kurmamak gerek. Uzun lafın kısıası, hiç hoş değil. Kötü profesörler, Alman üniversitelerinde bulunmamaları gereken değersiz asistanlar Reich'in itibarına son derece zarar vermekteler. Almanlar arasındaki bu nefret Türkler tarafından bilinmekte ve onlar da bundan yararlanmaya çalışmaktalar... Diğer taraftan Türkler şüpheli olmaya başladılar, açıklanamaz bir sertlik, acımasızlık ve anlayışsızlıkla davranmaya başladılar. ... Benim bundan etkilendiğim söylenemez: Gerek Türk gerek Alman tarafının takdirini topladığıma inanıyorum. Ancak var gücümle ne kadar kendimi parçalasam ve canım çıksa dahi, iyi ve işe yarar bir şey yapamıyorum. Bunun böyle sürüp gitmesi beni bunalıma sürüklüyor. İyi bir şey yapmak istesem de bunu gerçekleştiremiyorum.

Ankara'nın yakın çevresindeki çeşitli yerlerde yontma taş devrine (paleolitik) ait yerler keşfettim; bunlar Anadolu'nun ilk çakmak taşları (Moustier²⁰). Bundan dolayı, bu keşfin yerel değeri olmasa da çok önemli bilimsel bir değeri var. Güneş doğmadan önce dağlarda olabilmek için sabah saat 2'de uyanıyorum. Serin sabah saatlerinde 3 saat toplamaya çalışıyorum ve saat 9'da artık çok sıcak olduğundan araziye terk etmem gerekiyor.

'Stilolitler' kitabım gittikçe kalınlaşıyor ve bu iyi çalışma beni çok sevindiriyor. Ama bak sevgili Kurt, çoğu kez kendi kendime bu emeğimin bir değeri var mı diye soruyorum. Ve bu çalışmam acaba basılabilecek mi? Örneğin 'Oken' çalışmam ari olmadığım için hâlâ basılamadı. Şimdi ise, metnin durumunu sorduğum mektuplarıma yanıt vermiyorlar. Bu çok umut kırıcı ve benim üzerimde büyük bir baskı oluşturuyor. Memleketteki aptallar (Hornochsen) her şeyi hafife aldıkları gibi hiçbir şeyi de doğru yapmıyor ...".

Pfannenstiel'in mektubu Ankara'dan Perth'e 21 günde ulaşır ve hemen 27 Temmuz 1938'de yanıtlanır. Teichert bulunduğu yerdeki durumu şu şekilde aktarır: "Özel ilişkiler oldukça rahat. Şahsi kızgınlıklar vs. burada da mevcut, ancak senin Ankara'da yaşadığın yoğunlukta değil." Pfannenstiel için Perth Üniversitesinde bir kütüphaneci kadrosunun ücreti hakkında bilgi vermek gerekirse, bunun "minimum koşullarda bir yaşantı ve bir birikim yapılamayacak seviyede olduğu söylenebilir".²¹

Pfannenstiel Türkiye'deyken, Lorenz Oken [1779-1851] üzerindeki çalışmasını sürdürür. Berlin'deki Federal Devlet arşivlerindeki belgelerden anlaşıldığı gibi, Oken'in dedesi Yahudi

20 *Moustérien* eski taş devrinin [= yontma taş devri = paleolitik devir] 120.000 ile 40.000 yılları arasındaki bir zaman aralığını kapsar.

21 GA 15/1169.

kökenlidir ve bu nedenle, çalışmasının Nasyonal Sosyalist Almanya'sında yayınlanabilmesi hiç de kolay değildir.²² 10 Eylül 1938'de Ankara'daki Alman Büyükelçiliğini ziyaret ederek bir dilekçe sunar: “*Alman Büyükelçiliğine ilişikteki açıklamada bulunmak ve bununla ilgili ricamı arz etmek isterim: 1930 yılında Lorenz Oken'in bilimsel terekesinin bir kısmı elime geçti ... 1930-1935 yıllarında bu çok kıymetli belgeler üzerinde çalışmalarımı sürdürdüm. Bu bilim adamının 1804-1851 yıllarına ait, omurilik kuramıyla insan kafatasının çene kemiğinden gelişmesiyle ilgili çalışmalarını sergileyen yeni belgeler, Alman üniversitelerinin tarihi yönünden de önem taşır. Bu büyük bilimsel çalışmamı tamamlamam için Alman Doğa Bilimcileri ve Tabipleri Cemiyeti bana 10 aylık bir burs tahsis etmiştir. Cemiyetin saygıdeğer profesörleri ile Freiburg özel meclis üyesi Aschoff, Leipzig özel meclis üyesi Südhoff [Karl S., 1853-1938] ve cemiyetin halen Dresden'de genel sekreteri olan Sayın Prof. Zaunick [Rudolf Z., 1893-1967] çalışmaya büyük bir ilgi göstermiş ve kitap olarak yayınlanmasını arzulamışlardır. ... Çalışmamın basılma safhasında hukuksal bir sorun ortaya çıkmıştır: Çalışmamın giriş sayfasında benim ismin yer alabilir mi? Zira ben ikinci dereceden bir melezi olduğumdan (benim anne tarafından büyük babam Yahudi) bu çalışmamın basımı sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorunu gidermek için bir çözüm düşünülmüş, eserin yazarı ve Sayın Prof. Zaunick, cemiyetin temsilcileri ile bir mutabakata vararak giriş sayfasında isminin bulunmaması, ancak giriş bölümünde zikredilmesi kararlaştırılmıştır. ... Şüphesiz ki bu zorunlu bir çözüm, soluk sayfalardaki bilgileri yorucu bir çalışmayla çözen ve değerlendiren şahsımı ve cemiyetin asil amaçlarını temsil eden üyelerini hiçbir şekilde tatmin etmemiştir. ... Ancak Reich ve Parti'nin yüksek makamlarının gelecekte bu bilimsel çalışmayı benim isimle anılmasını müsaade etmelerini rica ederim. Bu ricamın Alman Bilimi'ne olan derin bağlılığımın bir karşılığı olarak değerlendirileceğini umarım. 12 yıldır bütün gayretimle ve emin adımlarla, çok yavaş elde edilen, en değerli kazancımız ve gururumuz olan bilimimizin inşasında çalışmaktayım. Hayatım boyunca vatanıma bağlı kaldım ve 1918'de Alsas'daki mevcudiyetimle Alman hissiyatımı ve düşüncemi kanıtladım. Neden şimdi, bilimsel kitaplarım benim ismini taşımasın? ... Sadakatle / Heil Hitler / (imza) Max Pfannenstiel / Müdür”.*

[Pfannenstiel ile ilgili olarak] Federal Arşivler'de [Bundesarchiv] bulunan belgeler arasında şunlar da vardır:²³ O dönemde Ziraat Yüksek Okulunun geçici Rektörü olan Valentin Horn (1901-1992), 18 Eylül 1938 tarihinde Ankara'daki Alman Büyükelçiliğine yazdığı raporda aşağıdaki saptamalara yer verir: “*Pfannstiel burada karakteri sağlam, çalışkan ve sevilen bir eleman olarak takdir edilmektedir.*²⁴ *Daha önce görev almış bulunduğu Cenevre'deki Birleşmiş Milletler Kütüphanesinde de kendisine Alman yetkilileri tarafından olumlu referanslar verilmiştir. Emin kaynaklardan edinilen bilgilere göre Almanlara yönelik kışkırtmalara karşı durmuş, Yahudiler ve sığınmacı çevreleriyle irtibata geçmemiştir.*

22 BA R 9631 V/9135.

23 BA R 9631 V/9135.

24 Pfannstiel daha önce 1933'te oraya da müracaat etmişti (Hildegard Müller, “Deutsche Bibliothekare im türkischen Exil, 1933-1945,” *Bibliothek* 21, 3 (1997): 326-330).

Ankara'daki davranışları için de benzer ifadeler aktarılmaktadır. N.S.D.A.P. Ankara Şubesi" damgası ve "görüldü, Ankara 22.9.1938, Friede, O.G.L" işlem ve imzalı evrak. Alman Elçisi Friedrich von Keller (1873-1960), 27 Eylül 1938'de Berlin'deki Dışişleri Dairesine yazdığı tavsiye mektubunda "Dr. Pfannenstiel'in ziyaretinde belirttiği arzusu orada [Berlin'de] değerlendirilmelidir. Alman menfaatleri yönünden Dr. Pfannenstiel gibi şahıslara sert davranılmaması gerektiği kanısındayım." Alman Araştırma Cemiyeti 2 Haziran 1939 tarihinde Berlin'deki İmparatorluk (Reich) Bilim ve Eğitim Bakanlığına şu açıklamada bulunur: "Tıp bölümü sorumlusu Profesör Sauerbruch [Ferdinand S., 1875-1951] meslek kanunu gereği Almanya'da memur olamayanların, Alman dilinde yaptıkları bilimsel yayınların, değerli olma koşulu altında, sakınca taşımadığını ifade eder." Ve "Temelde bu karar önem taşıdığından" Bakanlık, 13 Haziran 1939 tarihinde Berlin-Charlottenburg 2'de bulunan Reich Yazı İşleri Dairesini bundan haberdar eder. 22 Haziran 1939 tarihli cevabi yazıda, kararın, Reich Yazı İşleri Dairesinin de bir üyesi olan bu makam sahibi tarafından alınmış olması nedeniyle, bir ilave işlem gerek olmadığı belirtilir. Aynı zamanda özel iznin, Reich Kültür Yasasının uygulamasını düzenleyen nizamnamesinin 9'uncu paragrafı gereğince "bazı özel durumlarla ilişkili gerekçelerden makamının sorumlu olmadığını ve bu özel gerekçelerin sizin dairenizde mevcut olduğu" belirtilir. Neticede izin çıkar ve Pfannenstiel 21 Ağustos 1939 tarihinde ilgili makama bir teşekkür mektubu yazar: "Sayın Reich Yazı İşleri Dairesi Başkanı... 'Oken' konulu büyük çalışmamın basım izni için... Alman selamı ve Heil Hitler! Sadık hizmetkârınız Max Pfannenstiel".

Oken üzerindeki çalışması, Pfannenstiel'in daha sonra beşerî bilimlerle ilgilenmesine neden olur ve 1951'de Goethe sözlüğünü hazırlayan Tübingenli edebiyatçı filolog Wolfgang Schdevald'a (1900-1974) referanslar konusunda destek sağlar.²⁵ Pfannenstiel bu çalışmasıyla gurur duymaktadır. 1942'de ailesine yazdığı mektupta:²⁶ "Bu çalışmamın okunduğunu Neuen Züricher Zeitung'da yayınlanan uzun bir yazı dizisinden anlamaktayım".

Pfannenstiel'in Ankara'daki Alman Büyükelçiliğiyle olan ilişkilerinin olumlu geçtiği anlaşılmaktadır. Savaşın sonra da meslektaşları onun Adolf Hitler'in eski Başkan Yardımcısı ve Nisan 1939'dan itibaren Ankara'da büyükelçi olan Franz von Papen (1879-1969) hakkında çoğunlukla çok olumlu konuştuğunu söylerler.

1 Eylül 1939 Almanya'nın Polonya'ya saldırması İkinci Dünya Harbinin başlamasına neden olur.

Pfannenstiel Türkiye'de jeoloji tarihi konusundaki çalışmalarını sürdürür ve 1941 tarihinde 45 sayfalık bir makale ("Yüz yıl önce jeoloji nasıl yapıldı?")²⁷ yazar ve hemen

25 BayStB Ana 398.B.IV.

26 PA-AW.

27 Max Pfannenstiel, "Wie trieb man vor hundert Jahren Geologie?" *Mitteilungen des Alpenländischen geologischen Vereines (Mitteilungen der geologischen Gesellschaft in Wien)* 34 (1941): 81-126 https://www.zobodat.at/pdf/MittGeolGes_34_0081-0126.pdf (OBA Editörünün notu).

Doğu Akdeniz üzerine çalışmaya, deniz seviyesindeki değişimler ve Akdeniz'i çevreleyen dördüncü zamana ait (*kuaterner*) kıtalarla ilgilenmeye başlar. 20 Haziran 1942 tarihinde ailesine yazdığı mektupta bu [jeolojik] zaman ile ilgili görüşlerini yazar:²⁸ “*Asya stepleri, yarı çöller ve Doğu ile ilgili konularda düşünce ve kavram dünyamda yeni bir şey oluşmaya başladı... Az ya da ancak yetecek kadar ücretlendirilmiş olsa da jeoloji araştırmaları sürdürülmeli. ... Ancak bu ülkenin arazileri hâlâ bir terra incognita olduğundan, başarı beklenenin çok ötesinde oldu. ... ben Küçük Asya'nın ilkel insanlarını keşfettim... hanımum bu konuda çok şey söyleyebilir... Anadolu çocukları kıymetli çakmak taşlarını toplayıp ... diğer taşları yerde bıraktılar zira on binlerce alet, ince bozkır çayırlarında dağılmış halde duruyor. 15 Haziran'da [1941] 'Anadolu'nun Eski Taş Devri Kültürleri'²⁹ nihayet kitapçı raflarında yerini aldı. Bu tür bir çalışmanın ilk örneği”.*

Almanya'ya geri dönmeden kısa süre önce, 31 Mart 1941 tarihinde, kütüphaneci olarak yaptığı çalışmaları (Ankara'daki Alman Büyükelçiliği ya da gelecekteki işvereni için?) dokuz sayfalık bir raporda özetler: “*Dr. Max Pfannenstiel'in 15 Nisan 1938- 15 Nisan 1941 arasında Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünde kütüphane müdürü olarak çalışmaları.*³⁰ *Kütüphane Bay Dr. Stummvoll [halefi] ve yardımcısı tarafından açık ve düzgün bir şekilde tertiplendiği için bir düzen değişikliğine ihtiyaç duyulmadı [ancak 4 Haziran 1938 tarihli Curt Teihert'e yazdığı bir mektupta (yukarıya bkz.³¹) Pfannenstiel'in kütüphanenin durumunu hakkındaki değerlendirmesi olumsuz idi] ... Kütüphanenin mecmuaları satın alabilmek için kendisine ait bir bütçesi yoktu. Bu nedenden dolayı ancak bir sonraki bütçeden sipariş almak suretiyle temin edilebilmekteydi. Bu talihsiz durum eğer savaş çıkmamış olsaydı ve 1940 ile 1941 yıllarına ilişkin mecmuaların bedeli Berlin'deki Alman Kitap Ticareti Sanayii tarafından karşılanmasaydı bu durum yıldan yıla sürüklenmek durumunda kalacaktı. 1938 yılında 12.000 Rmk (Reichs mark), 1939 yılında 14.000 Rmk üzerinde kitap ve mecmua satın alındı. Bu, Ankara'daki Ziraat Yüksekokulu'nun, kitap satın almak için, Reich'teki muadil bir enstitü kadar bedel ödediğini göstermektedir. Bu 3 yıl süresince ben ayrıca ödünç kitap verme trafiğini de yeniden organize ettim... Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya'dan gelen değişim kitapları sayısı 3.000 kitap kolisini buldu. Ancak anılan devletlerden sadece ilk ikisi kitap ödünç verme konusunda yeterince cömert davrandı... Sorumluluğuma yeni bir iş daha eklendi. Reiscumhurun [İsmet İnönü] isteği üzerine yeni üniversite binasında Türk Tarih Kurumunun temsil edileceği ve kurum yayınlarının sergileneceği yerler ayrıldı. Bu görev tarafıma devredildiği için ben yarım gün Yüksekokulda ve yarım gün Türk Tarih*

28 PA-AW.

29 OBA editörünün notu: Pfannenstiel'in bu eseri üzerine, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin burslusu olarak Almanya'da öğrenim görmüş olan Halil Demircioğlu'nun tanıtma yazısı için bkz. “Anadolu'nun Eski Taş-Devri Kültürleri,” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi* 1, 5 (1943): 179-184. <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/2983/2539>.

30 PA-AW.

31 PA-AW.

Kurumunda çalışmaya başladım. 40-50.000 kitap ve broşürü sergiledikten sergi kataloğunu hazırladıktan sonra iki genç Türk meslektaşı yetiştirdim... Reiscumhur Ekselans İsmet İnönü kütüphane ve sergiyi ziyaret ederek gayretlerim için bana teşekkürlerini ilettiler.”³²

Pfannenstiel çalışarak uluslararası ve ulusal değişim trafiği ile milli bir kütüphanenin kurulmasını sağlamış olmakla birlikte, kütüphanecilik eğimindeki bu gelişme ve eğitim onun görevden ayrılmasından sonra kesilmiştir.³³ Gustav Fock ve Otto Harrasowitz gibi Leipzig’den Ankara’daki kütüphaneye kitap tedarik eden Alman kitapçılar, onu geri döndüğünde tebrik etmişlerdir. Hans Harrasowitz (1885-1964) Pfannenstiel’e 16 Temmuz 1941 tarihinde yazmış olduğu mektupta: “Sizin halefleriniz hususunda yazdıklarınız çok üzücü. Sizin bu kadar fedakârlıkla kurmuş olduğunuz bu kütüphaneye gerçekten yazık olacaktır”.³⁴

Bu çeviri yazının dipnotlarında kullanılan kısaltmalar:

BA (Bundesarchiv, Berlin); GLA-KA (Generallandesarchiv, Karlsruhe); PA-AW (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin), GA (Geologen-Archiv Freiburg), BayStB (Bayrische Staatsbibliothek, Münih).

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

32 “Türk Tarih Kurumu, 1940 yılı sonunda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin (DTCF) yeni binasına, Atatürk’ün buyruğuyla Kuruma ayrılan bir salon, bir büyük dershane ve beş odadan ibaret kısma taşınmıştır. Daha önce sadece Kurum üyelerinin istifade ettikleri Kurum kütüphanesinden DTCF öğretim üyeleri ve öğrencilerinin de istifade etmesi kararı alınmıştır. 40.000 cilde yakın değerli koleksiyona sahip Kütüphanenin düzenlenmesi için Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphanesinin yöneticisi Dr. Max Pfannenstiel, Haziran 1940-15 Nisan 1941 tarihleri arasında görevlendirilmiş. Pfannenstiel, alfabetik ve sistematik kart katalogu hazırlamıştır. Kart Kataloglar halen TTK Kütüphanesinde muhafaza edilmekte ve kullanılmaktadır. Reiscumhur İsmet İnönü, yüksek himayeleri altında çalışan Türk Tarih Kurumunun Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesindeki yeni merkezini 11 Kasım 1940 tarihinde ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretlerinde Kütüphaneyi gezmişler ve Kütüphaneden DTCF profesör ve öğrencilerinin de istifade etmesini memnuniyetle karşılamışlardır. Sergi, sanırım kitapların sergilenmesi, katalogun da kart kataloglar olduğunu düşünüyorum.” OBA editörü, bu bilgileri gönderen Türk Tarih Kurumu Kütüphane Müdürü Sayın Neşecan Uysal’a teşekkür eder.

33 Erichsen, “Emigranten und offiziell aus Deutschland”

34 PA-AW.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY³⁵

Basılı Kaynaklar / Printed Sources

- Hoppe, Andreas. *Unten und Oben – Max Pfannenstiel im 20. Jahrhundert. Katholik mit jüdischen Vorfahren, Geologe und Bibliothekar, im Exil und bei der Wehrmacht, Ordinarius und Rektor*. Freiburger Beiträge zur Wissenschaft und Universitätsgeschichte 9. Freiburg/München: Verlag Karl Alber, 2021.
- Kadroğlu, Sevtap. “Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nde Mülteci Bilim Adamları,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 9, 1-2 (2007-2008): 183-197.
- Pfannenstiel, Max. “Geologisches in türkischen und chinesischen Bauernsprichwörtern,” *Geogische Rundschau* 31 (1940): 438-444.
- Reisman, Arnold. *Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*. Çeviren G. Çağalı Güven. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Elektronik Kaynaklar / Electronic Sources

- “The Archive for the History of Geology in Freiburg (Geologen-Archiv).” Erişim 22.04.2021, <https://www.dggv.de/en/about-dggv/archive-of-geology-in-freiburg.html>
- Demircioğlu, Halil. “Anadolu'nun Eski Taş-Devri Kültürleri,” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi* 1, 5 (1943): 179-184. Erişim 22.04.2021, <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/2983/2539>
- Max Pfannenstiel, “Wie trieb man vor hundert Jahren Geologie?” *Mitteilungen des Alpenländischen geologischen Vereines (Mitteilungen der geologischen Gesellschaft in Wien)* 34 (1941): 81-126. https://www.zobodat.at/pdf/MittGeolGes_34_0081-0126.pdf

35 Bu bibliyografyaya, çevirinin yapıldığı orijinal Almanca metnin dipnotlarındaki kaynaklar alınmamıştır. Sadece editörün (OBA) çeviriye eklediği makaleler alınmıştır.